

Herrens bøn »Fadervor«

Af Valdemar Leth Ludvigsen

Det centrale spørgsmål for Grundtvig angående Fadervor er, hvordan man kommer til at bede det i Jesu navn og derved modtage nutidig bønnehørelse. For kun bøn til Faderen i dette navn har fået Herrens eget ord for, at den altid opfyldes. Ifølge Johs. 16, 23b-28, som er prædiketekst til 5. søndag efter påske, gav Jesus nemlig sine disciple det uindskrænkede løfte, at »hvadsomhelst I bede faderen om i mit navn, skal han give eder.«

Da Grundtvigs problem hænger uløseligt sammen med tolkningen af ovennævnte prædiketekst, har jeg valgt at lade hans prædikener til denne søndag danne det væsentlige grundlag for denne artikel. Som kildemateriale er dog også andre prædikener benyttet og ikke mindst *Sangværket*.

Teksten til 5. søndag efter påske lyder således:

»Sandelig, sandelig siger jeg eder, at hvadsomhelst I bede faderen om i mit navn, skal han give eder. Hidindtil have I ikke bedet om noget i mit navn; beder, og I skal faae, at eders glæde kan blive fyldt. Disse Ting haver jeg talet til eder ved lignelser; men den time kommer, naar jeg skal ikke tale mere med eder ved lignelser, men frit forkynde eder om min fader. Paa den samme dag skal I bede i mit navn, og jeg siger eder ikke, at jeg vil bede faderen for eder; Thi faderen selv elsker eder, efterdi I have elsket mig, og troet, at jeg er udkommet af Gud. Jeg udkom fra faderen, og kom til verden; jeg forlader verden igien, og gaaer til faderen.«

Herrens løfte om uindskrænket bønghørelse

Beder man sit Fadervor som troende og døbt uden at modtage bønghørelse, kan man let få den tanke, at Herrens løfte ikke omfatter den nutidige menighed, men kun de få disciple dengang. For at imødegå en sådan misforståelse forklarer Grundtvig på flere måder i sine prædikener til 5.søndag efter påske, at løftet gælder alle troende og døbte. Han argumenterer ud fra troen på Faderen, som viste sin store kærlighed til alle ved at hengive sin enbårne Søn, og som derfor også vil bønghøre alle dem, som beder til ham i Sønnens navn (1841, s.2)¹. Fremdeles argumenterer han ud fra troen på Ånden, som lærer alle dem, der i apostlenes samfund er kommet i fællesskab med Faderen og Sønnen i Ånden, at bede i Jesu navn, så Faderen bønghører dem (1847, s.8.). Endvidere argumenteres ud fra dåben. Her taler Herren selv sit »beder, saa skal der gives eder« (SP, I, s. 446). Også ved hjælp af kirkehistorien hævder Grundtvig, at løftet gælder alle disciple; for havde apostlene villet grunde en menighed, men forbeholdt sig selv alene forjættelsen om bønghørelse, så ville der næppe have opstået en menighed (1833, s. 8). Endelig kan begrundelsen have antropologisk baggrund: at løftets gyldighedsområde omfatter alle troende, bekræftes af deres store trang til forsikring om bønghørelse (1841, s.1).

Herrens løfte om uindskrænket bønghørelse er knyttet til menigheden som fællesskab og ikke blot til nogle enkelte for sig, hvad kun sværmere kan mene. Derfor må der i det mindste være to eller tre, som énstemmigt beder om det samme i Herrens navn (1859, s. 6). Herrens bøn, Fadervor, er altså i princippet menighedens bøn. Af den grund vil Grundtvig dog ikke hævde, at den enkeltes bøn i lønkammeret er uden for Herrens løfte. Blot må de enkelte huske på, at Fadervor er menighedens bøn, og bede den som medlem af menighedens fællesskab². Alligevel er Herrens store løfte i den grad knyttet til en fælles beden, at Guds bønghørelse af lønkammerets bøn kun kan forklares med, at »der var et lille Guds Barn, eller en lille Guds Engel, som bad med...« (1859, s.8).

Ganske vist har Herren givet løfte om bønghørelse af, hvadsomhelst man beder Faderen om i hans navn, men han fortsætter sin tale i Johs. 16,23b ff. således: »Disse Ting haver jeg talet til eder ved lignelser...«. Derfor må, siger Grundtvig, ordet »hvadsomhelst« tolkes lignelsesvist eller åndeligt og ikke bogstaveligt³. Negativt

bestemmes indholdet af bønnehørelsen eller bønnen således, at man ikke kan bede om noget, som Jesus ikke ville bede sin Fader om, eller hvad der er det samme som egne begæring eller noget ukristeligt. Derimod gælder Herrens løfte det, som er Faderen velbehageligt at opfylde, eller hvad der passer sig for Guds børn at bede om. Prototypen på den bøn, som har Herrens løfte, er derfor Fadervor, som Herren selv har givet alle sine disciple. Selvfølgelig er ingen slavisk bundet til denne bøns ordlyd. Men en nytolkning må ikke afvige fra dens indhold⁴. Man kan så spørge, hvad indholdet af Fadervor formelt set er, for har man formaliseret det, er en nytolkning deraf også lettere. Et sted kaldes indholdet for evangeliets (1860, s.8), og i følgende citat troens indhold:

»... thi Liv-Udtrykket af Troen paa Jesus, det er netop Bønnen til Faderen i Jesu Navn« (SP, II, s.405).

Det liv, som Fadervor skænker, er altså hele troens liv. Alt, hvad der hører til troslivet, kan den kristne menighed bede om i forventning om bønnehørelse.

Når Grundtvig aldrig konkret siger, at det og det kan man bede om i Jesu navn til Faderen, må det forstås således, at efter hans mening kan ingen trække nogen absolut grænse for, hvad der er en aktuel tolkning af Fadervor og hvad ikke. Teologisk kan man vel sige, at det skyldes syndens magt. Den aktuelle nødsituation former bønnen. Om den vedkommende bøn så er en tolkning af Fadervor eller ikke, ja, det må bero på den kristelige erfaring, vil Grundtvig kunne sige⁵.

At bede til Faderen i Jesus navn

Ifølge Johs. 16,23b ff. er Herrens udsagn om at bede til Faderen i hans navn fremsat lignelsesvist, hvad også gjaldt ordet »hvadsomhelst«. Det første må derfor lige så lidt som det sidste tages bogstaveligt (jvf. note 3), så ingen kommer til at bede i Jesu navn blot ved at føje dette navn til Fadervor. Men hvad skal man så gøre, eller hvad gjorde Herrens første disciple? Selv de var ikke i stand dertil af egen kraft, for, skønt de allerede havde fået Herrens egen bøn overgivet, sagde Jesus til dem i den sidste nat: »Hidindtil haver I ikke bedet om noget i mit navn ...«. Hvad der forhindrede dem deri,

var deres syndighed, og først da pinsedagen indtrådte, kunne de bede Fadervor i Jesus navn:

»...denne Bøn i *Jesu* Navn kan intet syndigt menneske bede af sig selv,...saa det kunde hans Apostler heller ikke, førend han var død og opstanden og havde fra Himmelen sendt dem sin og sin Faders Aand« (1846, s.5).

Spørgsmålet bliver nu, hvorledes Sønnens og Faderens Ånd sætter de kristne i stand til at bede Fadervor i Jesus navn og modtage nutidig bønghørelse?

Fra at komme til Grundtvigs forståelse af Åndens virke er det igen tilrådeligt at tage sit udgangspunkt i føromtalte prædiketekst til 5.søndag efter påske. Efter at Herren har givet sit løfte om uindskrænket bønghørelse, fortsætter han:

»Disse Ting haver jeg talet til eder ved lignelser; men den time kommer, naar jeg skal ikke tale mere med eder ved lignelser, men frit forkynde eder om min fader. Paa den samme dag skal I bede i mit navn...« (sst.).

Disse ord anvender Grundtvig i sin forklaring af, hvordan man kommer til at bede til Faderen i Jesu navn. Han knytter til ved modsætningen mellem Herrens lignelsesmæssige og frie forkyndelse om sin Fader. Men hvorledes overfører Grundtvig dette på bøn i Jesu navn?

Fra og med den første pinse er det Ånden, som fortsætter Sønnens gerning. Derfor er det ved Ånden, at Herren taler uden lignelser til os om Faderen og skænker os at bede i hans navn:

»...ved sin Faders Aand at tale reent ud til os om Faderen uden Lignelser, saa vi den samme Dag kan bede til Faderen i hans Navn« (1851, Aftensang, s.4).

Herrens frie forkyndelse om sin Fader tolkes af Grundtvig som en tale, hvorved Herren og de tiltalte forenes til ét ved Faderens kærlighed:

»...Herren taler reentud af sin Fader, som er Kiærligheden selv og om Kiærlighedens Underværker paa Jorden ligesom i Himmelen, det Kiærlighedens Underværk, hvorved vi blive Herrens og Han blive vores...« (1839, s.4).

Når samme citat fortsætter således:

»...det er klart nok, at vi først virkelig kan bede i vor Herres Jesu Navn, naar vi føle os forenede med Herren« (sst.),

bliver resultatet det, at der må en åbenbaringsbegivenhed til i form

af Herrens egen forkyndelse ved Faderens Ånd om Faderen, for at man i forening med Herren kan komme til at bede i hans navn.

Vi kan nu passende stille det spørgsmål, hvad det er for et ord, hvormed Herren forkynder om sin Fader til de bedende, så deres bøn kan lyde i Jesu navn? Ejendommeligt nok kalder Grundtvig dette ord for troens ord. I en prædiken til 5.søndag efter påske 1860 taler han om, at Ånden skænker både lyst og magt til at bede i Jesu navn, når man bekymres for Guds rige og »hjertelig tilegne sig det *Troens Ord*, hvori Herren taler reent ud til os om sin Fader...« (s. 7). Det ville da være naturligt, at man hermed tænker på trosbekendelsen ved dåben. Men kan det virkelig være hans mening, at man skal fremsige den, før man beder sit Fadervor?

Imidlertid kan Grundtvig også tale om troens ord i principiel forstand uden altid at konkretisere det i den apostoliske trosbekendelse. Troens ord karakteriseres først og fremmest ved et lydeligt ord, som Gud selv taler til os og som derfor må høres; i denne tale åbenbarer Gud sig uden billede som Fader, Søn og Helligånd og forener sig således med de tiltalte, hvis troende hjerte får nyt liv fra Gud (se her s. 79). Et af de mest prægnante udsagn kommer på 5.søndag efter påske 1851. At han har fileet sit udtryk til, kan aflæses af de gentagne overstregninger (der er sat i parentes):

»...saaledes (er det ved Aabenbaringen i Troens Ord af Faderen og Sønnen og den Helligaand, at den treenige Gud giver sig tilkende for vort Hjerte) aabenbarer den (treenige Gud) levende Gud sig uden Billede for os i Troens Ord, som Fader, Søn og Helligaand, og denne Aabenbaring er Aand og Liv (for) i det troende Hjerte, fordi det er den himmelske Faders egen Aand, som taler guddommelig til os« (Højmesse, s.6f.).

Når Grundtvig kan fremkomme med en sådan principiel definition af troens ord uden at konkretisere det i den apostoliske trosbekendelse, ville det være naturligt, om han også kunne kalde Fadervor for troens ord. I så fald blev denne bøn nemlig identisk med det ord, hvori Herren i Ånden taler rent ud til os om sin Fader, eller det blev lig med en tiltale, som må høres, hvorved Gud åbenbarer sig og forener sig med de bedende, som da beder sammen med Gud selv. Det viser sig da også, at Grundtvig lader Fadervor høre til troens ord, idet han siger:

»...denne Bøn hører ogsaa ret egenlig til det Troens Ord, om hvilket Aanden siger, det maa høres og at da er Christus os

ligesaa nær, som Ordet i vor Mund og i vort Hjerte, saa i den

Bøn kan vi føle Christus beder med os og for os...« (1837, s. 8)⁶.

At bede til Faderen i Jesu navn bliver i kraft af Fadervor, der opfattes som troens ord, en bedende med Kristus. Da Faderen altid hører sin Søn, indebærer bøn i fællesskab med ham nutidig bøn-hørelse, hvad Grundtvig også siger i fortsættelse af ovenstående citat:

»og ved at istemme den med Ham af et troende Hjerte, overbevises vi daglig meer levende og soleklart om at hvadsomhelst vi bede Faderen om i Jesu navn, det giver Han os« (sst.).

Da bøn i Jesu navn og bøn-hørelse hænger så uløseligt sammen, omfatter Åndens formidlende forkyndelse ikke blot det første, men også det andet. Først forkynder Ånden, at de bedende er Guds børn, hvorved de bliver Guds børn i forening med Herren og beder sammen med ham, så Faderen hører sin Søns røst. Derpå forkynder samme Ånd bøn-hørelsen fra Faderen, som nu hører sin Søn og svarer, at de bedende allerede er forklaret og vil blive det:

»Herren...meddeler os Sandheds-Aanden, som udgaaer fra Faderen og giver os paa Herrens Vegne reen Besked baade om Faderen og Sønnen, vidner med vor Aand, at vi er Guds Børn i og med Vorherre *Jesus* Christus, og lærer os saaledes at raabe Abba vor Fader i Vorherres *Jesu* Navn, at den himmelske Fader hører sin elskelige Søns Røst fra Menigheden og svarer ved sin Aand, ligesom fordem med lydelig Røst: baade har Jeg forklaret og vil forklare Dig« (1859, s.5).

Skal vi nu undersøge, hvad Fadervor, bedt i Jesu navn, skænker, må vi rette blikket mod begge de momenter, som Åndens formidlende forkyndelse indebærer. Bøn-hørelsen kommer derved til at bestå af et første og et andet trin, som i ovennævnte citat bliver henholdsvis bekræftelse på at være Guds barn og dernæst som sådan at få visheden om at blive forklaret. Inden vi går over til bøn-hørelsens indhold, skal der redegøres for bøn-hørelsen i andre aspekter.

Bøn-hørelsens himmelske rod og jordiske tilknytningspunkt

Den teologiske model, som Grundtvig anvender til forklaring af

Åndens forkyndelse af Fadervor, og som indebærer, at de bedendes bøn forenes med Herrens egen, er inkarnationsteologiens. Det kommer til udtryk i følgende vers:

Herrens Røst i Barne-Bønnen,
 I Vorherres *Jesu* Navn,
 Æsker, aander Naade-Lønnen
 For hans Dyd og for hans Savn,
 For hans Kjærlighed til Sine,
 For hans Kors og for hans Pine,
 For hans dybe Ydmyghed!

V 118,6

Heraf fremgår det, at bønnen i fællesskab med Herren er den begivenhed, som har rod i hans egen dybe ydmyghed, der omfatter den datidige inkarnation fra fødsel til døden på korset. Inkarnationen har i sidste instans sit motiv i Faderens vilje:

For Hjerterne dømte
 Guds Søn sig udtømte,
 Paa Faderens Bøn,
 Med alle de Spæde
 Han lærde at græde
 Som *Menneskens Søn!*

V 233,71

Faderen vil, at hans søn skal komme de spæde til hjælp. Deres hjælpeløshed beror på deres syndighed, hvorfor de er dømte.

Når den himmelske baggrund for bøn i fællesskab med Herren er hans inkarnation, så er selve denne fællesbøn en aktualisering af samme inkarnation. En lignende engangsbegivenhed er dåben, hvor inkarnationens gave overrækkes den døbte. Når inkarnationen levendegøres under bøn med Herren, så bliver også dåben levendegjort⁷. Om Fadervors tætte tilknytning til julen og genfødselen i dåben taler Grundtvig meget prægnant i 1845:

»...det himmelske Fadervor, som fødtes paa Jorden med Guds og Marias Søn, og lægges i alle de Spædes Mund, som ved Daaben indplantes i ham...« (s.2).

I forening med inkarnationen bliver dåben da den himmelske baggrund for bøn hørelsen.

Men dåben har også en anden side. Mennesket, som kommer til dåben, er jo bundet af syndens magt og som sådan hjælpeløst. Her må det forlade sig helt på Gud med afkald på eget værd over for ham. Således befinder det sig i ydmyghed, som kan kaldes det jordiske tilknytningspunkt for bøn-hørelsen. Ikke blot i dåbens datidige begivenhed, men under enhver senere aktualisering deraf ved Fadervor karakteriseres det menneskelige tilknytningspunkt for bøn-hørelsen som ydmyghed. Kun under den forudsætning åbenbarer Gud sig for at bede sammen med det nødstedte menneske:

Ja, Kirkens Himme-Rige
 Det er kun for de Smaa,
 Selv for derind at kige,
 Man dybt sig bøie maa,
 Saa bøier Hoved sit
 Selv Gud til Hjertets Kammer,
 Hvor Kærligheden flammer,
 Hvi kneiser da vel Mit?

III 139,8⁸

Men når Gud har forenet sig med mennesket i dets ydmyghed, da følger der altid en ophøjelse efter. I samme digts sidste vers bliver Fadervor til et juleevangelium, der lover plads i det himmelske hjem og dermed skænker hjertet trøst. Denne beror på, at evangeliet er forkyndt med Faderens egen røst, nemlig Ånden.

Bøn-hørelsens himmelske baggrund og jordiske tilknytningspunkt aftegner da tilsammen et mønster af ydmyghed og ophøjelse. Dette anskues bedst med en bevægelse, hvis grundstruktur har V-form. Imidlertid kan denne varieres. I digtet »Sov sødt Barnlille« (IV 29) er det mest fremtrædende træk ved Fadervors bevægelse eller drama det, at bøn-nen bliver en fællesbøn med Herren. Denne identificeres med »Guds-Ord«, der som en fugl stiger til Faderen i himlen. Bøn-hørelsen fra Faderen i himlen udtrykkes ved en foregribelse af det evige »Halleluja«, hvor de bedende kan nynne på Herrens navn eller på bøn-nen (versene 5 og 6). I dette tilfælde er bøn-nens V-form fordoblet til et W. Det skal dog indrømmes, at bøn-dramaets bevægelse ikke er markant aftegnet i dette digt⁹.

Bønhørelsens indhold

I overensstemmelse med ovenstående udtalelse om bønhørelsens to trin jvf. s. 163 vil den følgende redegørelse blive inddelt i to tilsvarende afsnit.

I. Bønhørelsens første trin

At bede til Faderen i Jesu navn kan kun Guds børn. Derfor må de bedende, som allerede i dåben blev Guds børn ved troen, oplives i deres tro på at være det. Troens fornyelse eller barneforholdets levendegørelse sker ved Åndens vidnesbyrd i bønnen. Her vidner Ånden med de bedende, at de er Guds børn, så de i forening med Herren kan råbe Abba, vor Fader. Det er tydeligt, at Grundtvig udtrykker sig ved hjælp af Rom. 8,16.

Som hørende til troens ord er Fadervor blevet så stærk en forkyndelse, at det kan genoplive troen og dermed forny barneforholdet hos de bedende. Skønt Fadervor ikke direkte kaldes troens ord i følgende digt, er der indirekte tænkt herpå, for bønnen indeholder det Gudsord, som fornyer troen d.v.s. gør den stærk og skænker dermed »Liv og Aand«:

Staaer med Ordet Tro i Pagt,
 Stærke er de Begge,
 Troen giver Ordet Magt
 Inden Hjertets Vægge,
 Ordet Troen gjør saa stærk
 At den som et Børneværk
 Bjergene kan flytte.

Bønner er det Pagtens Baand,
 Som de To forener,
 I det Baand er Liv og Aand,
 Hvad end Verden mener,
 Med hinanden op og ned
 Stige de i Kiærlighed,
 Som Guds Tvillingbaarne!

V 324,2 og 3

Når troen ved Fadervors forkyndelse er blevet af en sådan art, at

den kan løfte sig fra jorden, er vi allerede ovre i den egentlige bøn-
hørelse.

II. Bønhørelsens andet trin

Griber vi nu igen tilbage til citatet s. 163, kan den følgende fremstilling kaldes en beskrivelse af Gud Faders svar ved Ånden: »... baade har Jeg forklaret og vil forklare Dig«. Også dette udtryk henleder tanken på Romerbrevet, nemlig kapitel 8, vers 17. Faderens svar skaber den forvisning hos de bedende, at som børn er de også arvinger, Guds arvinger og Kristi medarvinger, sikre på herliggørelsen med ham. Det er således tydeligt, at der tænkes på det kristne håb, som da også jævnligt bruges som fælles betegnelse for bønhørelsens andet led:

Da gienfødes *Tro* saa fage,
I det store Trilling-Navn,
Vender moderlig tilbage,
Med en *Gudsøn* i sin Favn,
Som skal aldrig smage Døden:
Haabet, Guddoms-Morgenrøden!
I 48,16

Håbet bliver ved Fadervors forkyndelse ikke længere blot en tragten efter noget fremtidigt, men en foregribende opfyldelse heraf. Det sker i kraft af Guds eget nærvær i Ånden, som af Grundtvig også kaldes Sønnens og Faderens røst, og som bekræfter de bedendes håb:

Da Guds Aand dit Haab beseigler
I Vorherres *Jesu* Navn:
Et Guds Barn, ihvad dig feiler,
Du er da i Christi Favn,
Nyder Herrens Barnekaar,
Som du beder »*Fadervor!*«
V 229,9

Håbets nutidighed anskueliggøres som opstandelse:

Paa vor Vugge, ved vor Daab,

*Det er Faddergaven, (d.e. Fadervor)
Deri Herlighedens Haab
Hæver sig af Graven;*

...

V 175,2

Derved fremstilles håbet som en bevægelse, som også kan kaldes vækst. For det er nemlig håbet, der vokser:

*Født af Troen i vor Daab,
Herlighedens store Haab
Voxer, under Herrens Bøn,*

...

I 88,14

Væksten bestemmes ekklesiologisk. Som ovenfor sagt kan væksten ogsaa anskues som en opstandelse. I følgende vers er opstandelsen betegnet som menighedens opstandelse med Frelseren:

*Det er Ordets Liv og Sønnens,
Som af Døde nu opstaaer,
Og som Haabets Liv og Bønnens
Gjennem lukte Døre gaaer,
Daaben her er Christus-Graven,
Livets Ord er Støtte-Staven,
Med vor Frelser vi opstaaer!*

V 114,55

Væksten er altså hele menighedens vækst. Når der bliver tale om den enkeltes vækst, er denne vækst altid at forstå i organisk sammenhæng med hele menighedens.

Om væksten gælder fremdeles, at den både kan betragtes som kontinuerlig og diskontinuerlig. Om det første taler Grundtvig således:

»...da skal vi ogsaa føle os inderlig forvissede om, at hvad som helst vi beder Faderen om i Vorherres Jesu Navn, det giver han os,...i det Guds Fader-Navn bliver os altid sandere og kiærere, Gud-Faderens Rige med al sin Herlighed kommer os som hans Børn bestandig nærmere, og hans faderlig gode og fuldkomne

Vilje bliver altid stadigere og stærkere vor Vilje...« (SP, I, s.248 f.).

Det er Ånden, som forsikrer de bedende om, at de skal få, hvad de beder om, og derfor beror kontinuiteten i ovenfor beskrevne vækst på Ånden. Som Ånden hele tiden fra den første pinse til fuldbyrdelsen er med menigheden, således er væksten kontinuerlig. At Ånden er med menigheden, fører til, at Grundtvig pointerer, at menigheden ikke må påkalde Ånden, som om den var borte i det fjerne, men således, at bønnen bliver til en bedende om, at Ånden forbliver hos menigheden:

Vi skal ei raabe: kom til os!
 Som Du var i det Fjerne,
 Men sukke: Synd og Død til Trods,
 Guds Aand! bliv hos os gierne,

...

IV 158,4

Når væksten så at sige ses ovenfra eller ud fra vækstens formidler, kan væksten anskues som en kontinuerlig bevægelse.

Men samme vækst kan også betragtes nedenfra. I dette perspektiv er den ikke kontinuerlig; tværtimod må den altid begynde forfra:

Med Fingrene grande
 Slaa Kors for din Pande,
 Med Guds-Barnets Røst
 Slaa Kors for dit Bryst,
 Saa skal ingen Djævel dig giæste;
 Saa skal om din Daab,
 Med Saligheds Haab,
 Sig Mindet i Barmen rodfæste.

IV 29,2

Idet jeg opfatter »mindet om dåben med salighedshåb« som Fader-
 vor, bliver det tydeligt, at håbets vækst er brudt og må starte påny. Sålænge mennesket er undergivet denne verdens betingelser, ledes det ved det ondes herredømme bort fra livet med Herren, som derfor må genoptages. Den vækst, som bønnen formidler, må igen

begynde forfra. Bønsbegivenheden er således en stadig tilbagevenden til dåben og dens håb. Det er denne stadige tilbagevenden hertil, jeg kalder det nutidige håbs, vækstens diskontinuitet¹⁰.

Væksten må derfor ikke forstås som en vækst hos de bedende i deres etiske kvalifikationer. Som vi har set, er det Ånden, som formidler bønnehørelsen og dermed skænker væksten. Det som i egentligste forstand vokser, er troens ord:

»Vor Gud og Fader i det Høje!...Dit Ord er Sandhed! - til os ved din eenbaarne Søn er Aand og Liv! - Troens Ord, som maa høres, og lad dette Troens Ord, som en Himmelsk Sæd groe op hos os til det Haabets og Bønnens Ord, hvormed din eenbaarne Søn ...« (1853, s.1).

I troens ord stiller Kristus sig lige med os og lader sit eget liv komme os til gode. Væksten bygger derfor på dette liv, som vi modtager under troens fortegn. Hvor samme liv får etiske konsekvenser, er det jo ikke noget, menigheden kan tage til indtægt som sine egne egenskaber. Og at tale om en større og større etisk vandel hos menigheden er ikke bare af den grund forkert, men også galt ud fra det, at væksten jo hele tiden brydes og må starte forfra. Den etiske dimension i vækstmotivet er altså i princippet af sekundær karakter og hører derfor ikke til det konstitutive¹¹.

Indholdet af bønnehørelsens andet led kan fremdeles beskrives i andre følelsesbetonede udtryk end håb, nemlig som tillid, tryghed, kraft, hvile, fred, trøst og glæde. Men hvordan Grundtvig end formulerer dette led, så er det grundlæggende for ham, at indholdet kvalificeres af Kristus selv. Af den grund kan håbet identificeres med Kristus:

Vort Haab ei ligner Herren blot,
Det er ham selv igrunden,

...

V 156,4¹²

Endelig skal der til sidst under dette afsnit gøres opmærksom på sammenhængen mellem bønnehørelse og lovsang. Det nye liv, som følger med nutidig bønnehørelse, udtrykker sig i lovsang:

Da alle de Kiøbte,
I Jesu Navn døbte,

Som Striden har stridt,
 Som Døden har lidt,
 Gik ind til den evige Hvile,
 Istemme saa lydt
 Halleluja nyt,
 At Englene tie og smile.

Sov sødt Barnlille,
 Lig rolig og stille,
 Og nyn paa det Navn
 Med Naaden i Favn,
 Al Jorden til Salighed givet;
 Nyn: Jesus er min,
 Saa faur og saa fin,
 Min Jesus er Lyset og Livet!

IV 29,5 og 6.

Som det fremtidigt fuldbyrdede liv udtrykker sig i det evige halleluja, således manifesterer den nutidige foregribelse af det fuldbyrdede liv sig i lovsang. Den bønne hørte kan nynne bønne. Overført på Fadervors ordlyd svarer lovsangen til doxologien:

»...da føle vi os endelig visse paa vort Borgerskab i Guds Rige, naar vi nynne paa hvad der skal være vor evige Lovsang for Guds Throne: Dit er Riget og Magten og Æren i Evighed Amen« (1837, s.8).

Lovsangen bliver derved i princippet en takkesang for det nye liv, som bønne i Jesu navn giver:

»...men vi takkede og prisede ham tillige, fordi ogsaa til os var nu den Dag kommet, da vi med hans levende Ord og hans Levendegjørende Aand kunde begynde at bede til Faderen i hans Navn...« (SP, I, s.448 f.).

Angående lovsangen som udtryk for den nutidige bønne hørelse må dette motiv i Grundtvigs forståelse af bønne høre til de afgørende. For når lovsangen bliver levende i bønne, er bønne hørelsen blevet nutidig. Hans problem angående bøn til Faderen i Jesu navn må dermed være kommet til en klaring.

Lovsangsmotivet sammen med det tidligere omtalte motiv, hvor bønne bliver til troens ord, som forkyndende skænker nutidig bønne hørelse, er vigtige, når man skal bestemme udviklingen i

Grundtvigs bønforståelse. Hvordan denne forløber, vil vi nu betragte.

En oversigt over udviklingen i Grundtvigs syn på Fadervor

I det foregående er søgt vist, hvori Fadervors betydning for Grundtvig består. I det følgende redegøres for, hvor tidligt han når frem til den opfattelse, at bønnen skænker nutidig bønghørelse. Indledningsvis kan vi fastslå, at Grundtvig selv bevidner, at der gik en rum tid, før Herrens Bøn fik sin centrale betydning for ham:

»Det varede længe med mig selv, inden jeg ret kom efter, hvor dejlig Herren ved Daaben selv lærer os at bede, ligesom han der selv lærer os at tro, og *hvormed* han skjænker os Børne-Retten...« (DCB, s.384).

I det følgende behandles først prædikenmaterialet og derpå salmerne fra *Sangværkets* fem bind¹³.

I. Prædikenerne

Den første prædiken, som undersøges, er fra 1822. Den har som tema Herrens løfte om nutidig bønghørelse. I løbet af prædikenen udfoldes en forståelse af bønnen, der er lige på nippet til at indebære, at bønghørelsen bliver nutidig. Grundtvig er nemlig allerede her klar over, at intet menneske af sig selv kan bede til Faderen i Jesu navn. Det må skænkes af Ånden. Han anfører da citat fra Rom. 8,26: »Ånden vil komme vor skrøbelighed til hjælp«. Bønghørelsens første led er han også klar over. De bedende må bede, som om det var Herren selv, der bad. Bøn i forening med Herren omtales derimod ikke, men man kan jo sige, at fra ovenstående betingelse er der ikke langt til tanken om bøn med Herren. Forudsætningen for bønghørelse kaldes også her tro. De bedende må tro, siger Grundtvig, at Jesus, Guds enbårne Søn, er deres og de hans. Det er altså i troen, de bedende kommer til at bede, som om det var Guds Søn, der bad. Fremdeles er Grundtvig allerede kommet til klaring over, at beder de bedende, som om det var Herren selv, der bad, da hører Faderen dem og skænker dem bønghørelse - nåde og velsignelse - og at denne bønghørelse også må modtages af Ånden. Bønsbegebenhe-

den er altså principielt en åbenbaringsbegivenhed. Som sådan skulle den ikke bero på de bedendes anstrengelser, men alligevel siger Grundtvig:

»Da bede vi den i Jesu Navn, ei blot ved at nævne Herren, men ret fornemmelig ved at have ham i Tanke og for Øie ved hvert Bønnens Ord« (s.8).

Man fornemmer her, at bønnen må bero på de bedendes inderlighedsfølelser, og at bønnsbegivenheden som åbenbaringsbegivenhed ikke er tænkt på samme radikale og betingelsesløse måde som senere.

I samme prædiken kommer til udtryk, at ordene, de bedende skal bruge, kan de ikke være forlegne for. Fadervor er givet som den bøn, hvormed man rettelig skal bede i Jesu navn. Det er altså allerede her prototypen på bønnen i Jesu navn. Sammenholdt med de øvrige motiver i synet på bønnen er prædikenen i 1822 et vidnesbyrd om en næsten fuldt udviklet forståelse af bøn til Faderen i Jesu navn, der skænker nutidig bønnehørelse. Men de to vigtigste motiver mangler, for bønnen er endnu ikke blevet til troens ord, som nærer den i dåben modtagne tro og dermed skænker første led af bønnehørelsen - at bede i forening med den nærværende Herre i Ånden - hvorfra bønnehørelsen kommer, og hvorfor de bedende takkende lovsynger som en manifestation af den modtagne nutidige bønnehørelse.

To år senere prædiker han over den samme tekst, nemlig Johs. 16,23b-28. Dette år, 1824, er som bekendt tiden for den store vending i Grundtvigs teologi. Søndagen falder tilmed i foråret. Men prædikenen synes ikke at vidne om nogen afklaring med hensyn til bøn i Jesu navn. Bønnen bliver kun behandlet ud fra et negativt synspunkt. Grundtvig er forfærdet over, at så mange på grund af den såkaldte oplysning udviser ligegyldighed over for evangeliet og i særdeleshed over for bønnen. Tiden er både gudløs og bønneløs. Hans oprørthed over ligegyldighed for bøn kan ganske vist tages som et vidnesbyrd om, at bønnen er ved at få voksende indflydelse for ham selv, men dette vidnesbyrd er kun indirekte.

Den næste prædiken, som undersøges, er fra juledag 1824. Afsnittet om bønnen citeres imidlertid efter *Søndagsbogen* (bind III, s.82), som kom i 1830. Prædikenen repræsenterer derfor tidsrummet mellem 1824 og 1830:

»... saasnart vi kun begynde med Suk at savne hvad vi fattes:
Barne-Troen paa vor Skaber, vor Gienløser og vor Helligø-

rer, med Barne-Blikket ind i Paradiis, saasart vi kun, knælende i vor *Daabs-Pagt*, folde Hænderne og røre Læberne til et *Fader-Vor* i *Jesu Navn*, see, da springer Porten op for Paradiset, og, skiøndt det synes os langt borte, skimte vi dog Syner, som vi aldrig glemme, vilde aldrig miste, thi alle Fuglene er smaa Guds Engle, og alle Blomsterne er glade Børn, som dandse efter Morgen-Stjernernes Sang, og nynne: her er godt at være, medens den Gamle af Dage, den kiærlige Fader i Høisædet, glæder sig i sine Gierninger, og nedsmiler Velsignelse, sigende: see, det er Altsammen saare godt!«

Fadervors dramatiske karakter eller mønster af ydmyghed og op-højelse udfoldes i prædikenen med alle sine motiver. Temaet for hele prædikenen er: når nøden er størst, er hjælpen næst. Det kan tages som et vidnesbyrd om, at bønnens drama i princippet tager sit udgangspunkt i den menneskelige nød. Samme situation er kendetegnet ved suk. Troen er den døde tro, for barnetroen er jo netop den, som de bedende fattes. Troens genoplivelse er altså bøn-hørelsens forudsætning eller første led. Fadervor er allerede her dåbsbønnen, da der knæles i dåbspagten. Bøn-hørelsen er derfor en aktualisering af dåben. Den nutidige bøn-hørelse, håbets fødsel, fremstilles ved en skuen ind i himlen og ved, at Gud Fader nedsmiler velsignelsen til de bedende. Lovsangen klinger også med i dramaet. Det er den himmelske lovsang, som lyder. Alle motiverne for dramaet er altså med. Men endnu er Grundtvig ikke kommet helt til klarhed, eller bøn-hørelsen mangler stadig sin fulde nutidige karakter. Der anes nemlig en vis distance i den nutidige bøn-hørelse derved, at den er fremstillet som en skuen ind i den åbne himmel. For de bøn-hørte er den åbne himmel endnu langt borte, så deres skuen er kun en skimten. Om lovsangen gælder, at den alene er den himmelske lovsang. De bøn-hørte er altså endnu ikke blevet bøn-hørt så meget, at bøn-hørelsen føder den takkende lovsang. Bønnen kan således endnu ikke nynnes. Som vidnesbyrd om samme distance i den nutidige bøn-hørelse kan anføres det sidste vers af den velkendte salme, som hører til prædikenen:

O, maatte vi kun den Glæde see,
 Før vore Øine lukkes,
 Da skal, som en Barne-Moders Vee,
 Vor Smerte sødt bortvugges!

Vor Fader i Himlen! lad det skee!
Lad Jule-Sorgen slukkes!¹⁴

Skønt himmelstignens drama lige i det foregående vers er udfoldet, kommer dette vers alligevel som en afslutning på salmen. Barnemoderens ve forsvinder først, når hun har født barnet. Det er et billede, som Grundtvig ofte bruger om bønnens drama, hvor den befrugtede moder er den levendegjorte tro og det fødte barn det levende håb. Smerten er endnu ikke bortvugget, og bønneren har da stadigvæk ikke skænket det nutidige håb.

Sammenfattende kan vi sige, at bønnens drama findes allerede inden 1830. Men det er endnu ikke udfoldet helt. Bønneren er stadig ikke blevet til troens ord, og lovsangen lyder endnu ikke hos de bønnehørte, skønt de allerede hører den himmelske lovsang.

Den næste prædiken, som skal omtales, er fra 1833. Den er til forskel fra, hvad der er normen for prædikenerne til 5. søndag efter påske, dobbelt så lang. Dette formelle kendetegn er i sig selv et udtryk for, at der er noget i gære. Grundtvig taler i denne prædiken meget om troværdigheden af Herrens løfte om uindskrænket bønnehørelse, og desuden om at løftet ikke bare gælder de tolv apostle, men alle, som ved deres ord, er kommet i samfund med Herren.

Af prædiketeksten udtager Grundtvig ordet: sandelig, sandelig, siger jeg eder, hvadsomhelst I bede Faderen om i mit Navn, det skal Han give eder. Nu er det bemærkelsesværdigt, at midt inde i prædikenen gentages samme ord, men i en lidt ændret form: »Hvadsomhelst I bede Faderen om i mit Navn, det giver Han eder« (s. 9). »Skal give« er blevet ændret til »giver«. Begge udtryk kommer endnu engang i prædikens løb. Denne ændring vil jeg se som et vidnesbyrd om, at bønnehørelsen er ved at blive nutidig. Men nutidighedens udtryk: »giver« brydes endnu af udtrykket: »skal give«. Vi får egentlig samme resultat som fra prædikenen til 1. juledag 1824, nemlig at bønnehørelsens nutidighed er på vej. I prædikenen i 1833 taler Grundtvig desværre ikke videre om bønnens motiver. De gamle motiver genoptages, nemlig at Ånden må skænke bønnehørelsen, og at Fadervor er prototypen på bønneren i Jesu navn til Faderen. Sammenfattende får vi som resultat, at prædikens store omfang og skifte mellem »skal give« og »giver« viser, at Grundtvig er på vej til afklaring. Men endnu har vi ikke det centrale udtryk om bønneren, at den er troens ord, og endnu kan de bedende ikke nyne bønneren,

som udtryk for at have modtaget bønghørelsen. I prædikenerne fra 1834, 1835 og 1836 er dette »skal give« ikke blevet til »giver«. Det sker tidligst i 1837.

Først skal der gøres opmærksom på, at prædikenen fra 1837 i omfang er større end sædvanligt. Nu kommer altså noget vigtigt. Prædikenen er ganske vist ikke lige så omfangsrig som den i 1833, men næsten. Grundtvig skriver op og ned ad marginen på sine prædikenblade.

Som sagt lyder dette »giver« i denne prædiken og endda lige fra indledningen: sandelig, sandelig, siger jeg eder, hvadsomhelst I bede Faderen om i mit Navn, det giver Han eder. Det samme møder man flere gange, og det brydes ikke som tiltale til menigheden af et: »skal give«. Grundtvig er blevet vis på bønghørelsens nutidighed og kan derfor bruge den nutidige bønghørelse som begrundelse for, at Herren har kunnet have tilhængere i atten hundreder år:

»... saa blot den Omstændighed, at der endnu efter attenhundreder Aars Forløb er Folk paa Jorden, som for Alvor vil hedde Christne og selv taale endeel for Jesu Navns Skyld vækker især fra denne Side den stærkeste Formodning om Jesu guddommelige Natur og Sanddruhed, da det neppe lader sig tænke, at Han i eet, end sige i atten Aarhundreder skulde beholde Tilhængere, med mindre det kiendelig stadfæstede sig, at hvad de bad den himmelske Fader, den almægtige Skaaber om i *Jesu* Navn, det gav Han dem...« (s.2).

Bønnen er dåbens bøn, som Ånden vil lære de bedende at bede, idet den vil opfylde forudsætningen for bønghørelsen, så de bedende bliver Guds børn eller beder Fadervor af hjertet. At bønghørelsen så vil komme, kan Grundtvig nu give sit eget vidnesbyrd om:

»Vil vi blot barnlig holde os til det at i Daaben blev vi Brødre og Systre til den Eenbaarne og annammede Faderens Aand, da vil Faderens Aand ogsaa vidne med vor Aand at vi er Guds Børn, i det Han lærer os at bede af Hjertet i Jesu Navn: Fader-Vor Du som er i Himlene! og jo meer barnlig vi da stole paa vort Fader-Vor, slaa vor Lid dertil fordi det er Herrens Bøn, som vi har faaet fra hans Læber, des dybere skal vi føle og des klarere skal vi kiende, at hvadsomhelst vi bede Faderen om i Jesu Navn, det giver Han os...« (s.7).

Fadervor er ikke længere bare den fuldkomne bøn. Det er også

blevet til bønghørelse, ordet, hvorved de bedende indtræder i Guds stad, og til bønnen, som kan bede sig selv:

»Derfor kan vi i Christi Menighed intet bedre gjøre til at fremme og mangfoldiggjøre den, desværre, nuomstunder sjældne og forsinkede Bøn i Jesu Navn, end at prise og ophøie Herrens Bøn, Fader-Vor ikke blot som den fuldkomneste Bøn, der kan bedes af Syndere paa Jorden, men som Løsenet i Guds Stad, hvormed Hans Børn gaaer frit ind i Himlen, naar de lægge paa Hjerte hvad Herren har lagt dem i Munden med et Ord som er Liv og Aand en Bøn altsaa, som kan bede sig selv og gjør det paa hver Tunge som hjertelig gierne giver den sin Stemme i vor Herres Jesu Navn«. (s.7 f.).

Fadervor er nu blevet til den begivenhed, som opfylder sin egen forudsætning. Det er blevet til troens ord, som levendegør troen og dermed forener de bedende med Herren til fælles bøn, så bønghørelsen kan komme. De bedende kan manifestere den nutidige bønghørelse i takkende lovsang, så de kan nynne bønnen:

»Ja, mine Venner, denne Bøn hører ogsaa ret egenlig til det Troens Ord, om hvilket Aanden siger, det maa høres og at da er Christus os ligesaa nær, som Ordet i vor Mund og i vort Hjerte, saa i denne Bøn kan vi føle Christus beder med os og for os, og ved at istemme den med Ham af et troende Hjerte, overbevises vi daglig meer levende og soleklart om at hvadsomhelst vi bede Faderen om i Jesu Navn, det giver Han os« (s. 8).

Fadervor er hermed blevet til det tiltalende Gudsord, som aldrig skal forgå, fordi bønnen er blevet Guds egen aktuelle åbenbaring:

»Ja, Christne Venner! saaledes naar Herrens Bøn og Dens Velsignelse til de evige Høie, fordi Den hører til Ordet, som ei forgaaer med Verden...« (in marg. s.8 og 6).

At Grundtvig taler ud af egen erfaring fremgår tydeligt af følgende:

»..., og medens det er langt fra, at jeg kan opregne alle de Fordele, vi herved kan høste af Herrens Bøn da jeg endnu er langt fra at kiende dem alle, saa kan og skal jeg dog af min ringe Erfaring lægge mit fattige Vidnesbyrd til Aandens det Rige, og forsikkre at efter det lidet jeg kiender til Frugterne af Fader Vor, er jeg levende overbevist om, at jo meer vi fordybe os i denne Bøn, ikke som Skriftkloge, men som Børn, des

bedre lære vi at kiende den fuldkomne Glæde som nødvendig for Christne udspringer af den levende Overbeviisning at Alt hvad de bede Faderen med Jesu Navn, det giver Han dem« (in marg. s.6, 4 og 2).

For at supplere billedet helt skal fremføres et citat fra 11. søndag efter trinitatis 1838 (PF, s.487). Det er et vidnesbyrd om, at nu er Fadervor i princippet menighedens bøn:

»...men først i den sidste Tid faldt det mig dog ret paa Sinde, ...hvilken Sødme og Velsignelse der ligger i det gamle, apostoliske Ord: lader os alle bede! og derfor i Kirkebønnen; thi skjøndt vi ogsaa i Lønkammeret kan og skal ihukomme vore Søkende i Herren, kan og skal lægge det paa Hjærte, at Herrens Bøn er ikke »Fader min«, men »Fader vor« ...«.

Fadervor som fællesskabets bøn betones oftere og oftere i de følgende prædikener fra 5.søndag efter påske. Når bønnen i princippet er blevet menighedens bøn, så følger deraf, at dens soteriologi som en vækst er ekklesiologisk. Herom taler Grundtvig i fortsættelse af ovenstående citat:

»...,men Menigheden med os og vi med den, Skridt for Skridt, nærme os Maalet og Klenodiet, om end langsomt saa dog virkelig følge Herren og tilegne os ham, som han er os given, med den Bøn, der altid høres, med det Ord, som skal bestaa, naar Himmel og naar Jord forgaar, med det Liv, som aldrig endes, med den Glæde, som altid varer, med den Herlighed, han havde hos Faderen, før Verdens Grundvold blev lagt« (PF, s.488).

Man kan hermed konkludere, at Grundtvigs syn på bønnen ved prædikenernes vidnesbyrd er fuldt afklaret i 1837-38.

II. Salmerne

Indledningsvis opstilles et skema over, hvor hyppigt ordet »Fadervor« med synonymer forekommer i *Sangværkets* fem bind:

- I: 42 gange 1836-37 (med få undtagelser)
- II: 6 gange 1839-70
- III: 6 gange 1809-43
- IV: 36 gange 1844-55 (begynder dog ved 1839)
- V: 60 gange 1855-72

Heraf kan man se, at hyppigheden af ordet, Fadervor, med synonymer er meget lille i perioden før 1836. Denne periode dækkes kun af

bind III, og her forekommer ordet kun 6 gange. I første bind er der enkelte numre, som også ligger før 1836, men disse er få, så dem kan vi se bort fra i en oversigt som denne. Derfor kan man statistisk set fastslå, at Fadervors betydning for Grundtvig ligger efter 1836, når det drejer sig om Fadervor som et forkyndelsesord. I første bind ligger hovedparten af stederne i perioden: 1837, så også her kommer vi til det resultat, at Fadervors voksende indflydelse først kommer i dette år. Imidlertid er denne oversigt kun et statistisk materiale med en ret stor fejlmargen, hvorfor undersøgelsen må udvides.

Til dette formål fremdrages de steder i *Sangværket*, hvor Fadervor er subjekt enten for Gudsordets tale, for en bevægelse eller noget, som forudsætter en bevægelse. Disse tre udsagn er ækvivalente, for når Fadervor er subjekt for Gudsordets tale, er det jo også subjekt for en begivenhed, fordi Gudsordets er en skabende kraft.

...

Det lille *Herrens* Ord,
Som skinner ei og praler,
Som kun de Smaa tiltaler,
Gjør kun den Lille stor!

III 139,6 (1837)

...

Til Mesterens *Bøn*,
Som stiger i *Løn*
Og lyder hvor Englene kvæde.

...

IV 29,3 (1844)

...

Et Ord af Guds *Søn*
Er bleven til *Bøn*
Og stiger paa *Soelstraale-Vinger*;

IV 29,4 (1844)

I versionen af »Sov sødt Barnlille« fra 1850 har vi samme fænomen med næsten samme udtryk, som derfor ikke gentages.

Troen hviler og *Bøn*nen med
Haabet hviler det samme *Sted*

V 44,7 (1855-56)

Her og hisset for os taler
Korsets Blod og Herrens Bøn!

...

V 80,3 (1855-56)

Det er *Ordets* Liv og *Sønnens*,
Som af Døde nu opstaaer,
Og som *Haabets* Liv og *Bønnens*
Gjennem lukte Døre gaaer,

...

V 114,55 (1859)

...
Det beviser Fadervor,
Som os skiænker Børnekaar
Med Guds Førstefødte!

V 175,5 (1859)

Bønnen er det Pagtens Baand,
Som de To forener, (Ordet og Troen)
I det Baand er Liv og Aand,
Hvad end Verden mener,
Med hinanden op og ned
Stige de i Kiærlighed,
Som Guds Tvillingbaarne!

V 324,3 (1867)

Af denne oversigt fremgår, at Fadervor allerede i 1837 er blevet til en nyskabende forkyndelse.

Nu kan man imidlertid indvende, at digtet fra 1837 ikke handler om Fadervor, fordi dette ord ikke nævnes direkte. Denne indvending vil ved følgende argumentation blive afvist. Egentlig burde hele digtet citeres for oversigtens skyld, men jeg nøjes med at henvise til *Sangværkets* tredje bind nr. 139¹⁵.

I alle vers findes ord, der henleder tanken enten på bøn eller bønnens mønster som ydmygelse og ophøjelse. Første vers er udformet som en beden. Digtets jeg anråber om at finde Guds vej og salighedens spor, som skjuler sig »under Støv« og findes på jorden. Bønhørelsen består i at drages af Guds røst, for kun således undgår

den bedende fjendens angreb. Derved ledes tanken stærkt i retning af Fadervors nutidige bønghørelse under forkyndelsens form. Når fjendemotivet er anslået, er dermed også bønsebegivenhedens udgangsposition som hjælpeløshed nærværende. I det andet vers fortsætter det sidste tema. Fjenden bestemmes nærmere som forstandens selvtilstrækkelighed over for Gud. I sin ulykkelige situation prøver den bedende at trøste sig selv ved at holde sig til Herrens vidnesbyrd om, at Guds »Raad« skjuler sig for »de Kløge«, men åbenbarer sig for »Pøge«. Her alluderes tydeligt til Matt. 11,25. Også i det følgende vers forsøger den bedende at trøste sig selv i sin vished om, at Gud åbenbarer sig for ydmyge. Det fjerde vers er en fortsættelse heraf, idet salmens jeg trøster sig med, at »Alt er for de Smaa«. »De Smaa« står i skarp kontrast til de selvkloge, som forarges over Guds åbenbaring i Jesus Kristus. Det femte vers er fremdeles en fortsættelse af versene 2, 3 og 4. I det sjette vers behøver den bedende ikke længere at forsikre sig selv, for nu er han *blevet* forvisset. Hans tro, håb og dåb anfægtes ikke længere, for Herren har åbenbaret sig i sit ord i den forkyndende tiltales form, som bevirker at den ydmyge ophøjes. I dette vers er det den ydmyge, som tilkendes vækst af Gud ved Herrens ord; men fra tidligere omtale ved vi, at væksten er håbets vækst eller udtryk for håbets nutidighed, som netop skænkes af Fadervor. Der er da al grund til at antage, at »det lille *Herrens Ord*« er Fadervor, som just nu skænker håb på grundlag af troens og dåbens genoplivelse. Men også de følgende vers omhandler Fadervors motiver. Syvende og ottende vers indeholder ydmyghedens og ophøjelsens mønster under behandling af Herrens inkarnation og menneskets ydmygelse. Disse bliver ét i vers 8 og tanken ledes da hen på bønghørelsens første led, hvor Gud forener sig med de bedende for at bede sammen med dem. Kun således kan det hjælpeløse menneske blive vis på sin ophøjelse. Det niende vers omtaler det løfte, som Herren gav i dåben. Ud fra sammenhængen tænker man umiddelbart på løftet om uindskrænket bønghørelse, som Herren giver enhver, der døbes.

Når Fadervor er blevet til »det lille *Herrens Ord*«, indfries løftet, idet den bedende modtager nutidig bønghørelse i form af det levende håb. For salmens jeg er løftet indfriet, og han kan nu udtrykke sin vished om, at hans ulykkelige situation i kraft af Fadervor som en forkyndelse går »den store Gud til Hjerte«. At det netop er ved Fadervor, at »Støvet Nød og Smerte« går Gud Fader til hjertet,

kan bekræftes af et vidnesbyrd fra en prædiken, hvor Grundtvig kalder Fadervor for »Guds Børns Kiendemærke for den himmelske Fader og Guldnøglen til Hans Hjerter ...« (1850, s.10). Det sidste vers er et yderligere udtryk for vished om nutidig bønghørelse. Fadervor som forkyndelse er nu blevet til Gud Faders, »Min *Skabers Røst*«. Bevægelsen i digtets sidste halvdel er således den, at Fadervor som Herrens egen forkyndelse (vers 6) indebærer, at Gud selv beder sammen med den bedende (vers 8) på inkarnationens og den menneskelige ydmygheds baggrund (vers 7). Gud Fader hører altid sin Søns røst, hvorfor han svarer ved sin Ånd i form af Fadervors forsikrende tiltale. Bønnens ord er således blevet Skaberens egen røst.

Ud fra denne argumenterende gennemgang er jeg af den mening, at det med rette kan hævdes, at Grundtvig digter om Fadervor, som fra vers 6 bliver et forkyndelsesord. I samme strofe får det lille Herrens ord prædikatet »som ikke skinner og praler«, hvad jeg sammenholdt med de øvrige resultater om tidspunktet for Fadervors store betydning for Grundtvig vil opfatte som en mindelse om, at længe havde Grundtvig ikke opdaget Fadervor - som ikke skinner og praler - men nu havde han fundet frem til, at det har så stor betydning og kraft, at det kan overvinde den situation, som er kendetegnet med »Støvets Nød og Smerte,/Ret Livs og Glædes Savn«.

Både ud fra prædikenerne og salmerne at dømme bliver det afgørende tidspunkt for Fadervors voksende betydning 1837-38. For i 1837 er Fadervor blevet et nutidigt drama for Grundtvig, og i 1838 ses samme drama i sit principielle ekklesiologiske aspekt¹⁶.

Sammenfatning

Herrens løfte om uindskrænket bønghørelse gælder alle, som indlemmes i hans menighed. Selv om den forjættelsesfulde bøn i princippet er en fælles bøn, må den enkelte dog også bede til Faderen i Jesu navn under samme løfte, når han blot gør det med tanke på hele menigheden. Bønnens ord har Herren selv givet sin menighed med Fadervor, som derved bliver prototypen på bøn til Faderen i

Jesu navn. Ændres ordlyden, må indholdet altid kunne smelte sammen med Fadervors.

At bede til Faderen i Jesu navn kan ingen af egen kraft. Først når bønordet bliver en hørlig forkyndelse ved Ånden og implicerer en åbenbaring af den treenige Gud, bedes Fadervor i Jesu navn og skænker nutidig bønnehørelse. Bønnen er da blevet til troens ord, hvorunder Herren forener sig med de bedende, beder sammen med dem og bønnes af Faderen, som altid hører sin Søns røst. Således bliver Fadervor, skønt det jo som bøn lyder i en fremsættende tale, opfattet som en tiltale. Ordet »bønnehørelse« anvender Grundtvig derfor i to betydninger, som hænger uløseligt sammen. Dels er det Faderen, som hører bønnen - han bønner - og dels er det de bedende, der hører bønnens forsikrende evangelium - de bønnes.

Fadervors bønnehørelse knyttes til dåben, som tolkes som en aktualisering af Herrens inkarnation. Det menneskelige tilknytningspunkt er ydmyghed, som lader alt bero på Guds indgriben. Når Herren forener sig med det ydmyge og hjælpeløse menneske til fælles bøn, følger der altid en ophøjelse efter, nemlig bønnehørelsen. Fadervors begivenhed eller drama får derved et mønster af ydmyghed og ophøjelse, der bedst anskues som en V-form.

Da Herrens forening med de bedende til fælles bøn under Åndens åbenbaring er forudsætning for, at de bedende kan bede som Guds børn og modtage bønnehørelse, består denne af to led. Det første kan kaldes fornyelsen af barneforholdet i troen. Det andet er Guds egen forsikring om, at som børn er de bedende arvinger til Guds rige og visse om herliggørelsen med Kristus. Dette andet led er den egentlige bønnehørelse og kaldes med rette håb. I kraft af, at det er Gud selv, der, som nærværende, forsikrer de bedende om livets fuldbyrdelse, har håbet fået nutidigt indhold. Som sådan vokser eller bevæger det sig ad en kontinuerlig bane. Denne brydes dog bestandig, så længe mennesket lever under syndens magt. Derfor må håbets vækstbevægelse til stadighed begynde forfra. Den nutidige bønnehørelse kan også udtrykkes i andre følelsesbetonede begreber såsom: trøst, fred, glæde, hvile etc., men hvordan den end beskrives, er grundtanken den, at det er Kristus selv, som nærværende, der udgør den nutidige bønnehørelse. Denne kan imidlertid også udtrykkes verbalt i lovsang, hvori man priser og takker Gud for det nye liv. Det tog Grundtvig mange år at nå frem til oven-

nævnte tolkning af Fadervor. Først i tidsrummet 1837-38 giver både prædikenerne og salmerne entydige vidnesbyrd herom. Da det konstitutive i hans bønforståelse er den nutidige bøn hørelse, er det rimeligt at sætte Fadervors »gennembrud« i forbindelse med den såkaldte græske vækkelse, der medfører en betoning af frelsens nutidighed.

Noter

1. Hvor søndagens navn ikke er anført, betyder det, at prædikenen er holdt på 5.søndag efter påske. Når der som her ikke anføres noget navn på en postille, er prædikenen utrykt.
2. Juledag 1858 siger Grundtvig det på denne måde: »... men [vi] har frit Forlov til at tage baade Krybben og Barnet [d.e. Fadervor] hjem med os, hver til sit, naar vi kun ikke betragte det som et Rov fra Moderen, men tage Moderen, tage *Menigheden* med...« (VP, s. 462).
3. »...Herren siger, det er lignelsesviis, naar han vidner, at vi skal faae alt hvad vi bede Faderen om i hans Navn. Vi faaer det nemlig at see, hvad alle sande Christne har følt, at det ikke maa tages bogstavelig, som om enhver Bøn hvori Gud kaldtes Fader og Jesu Navn lagdes til, skulle gaae i Opfyldelse,...men det maa tages aandelig...« (1849, s.6).
4. Grundtvig udtrykker sig således herom i 1840: »..., naar Faderen hører alle de Bønner, der opsendes i Jesu Christi Navn, da hører Han først og sidst Jesu Christi egen Bøn, og alle de andre i samme Grad, som de sammensmelte med hans...« (s. 4).
5. Et eksempel på Grundtvigs egen nytolkning af Fadervor findes i *Sidste Prædikener* (s. 341). Fædrelandet står i fare for at blive helt opslugt af tyskerne, og derfor lader han bøn om dets redning indgå i Herrens egen bøn.
6. Også andre steder kan Grundtvig kalde Fadervor for troens ord. Det sker i 1853 i prædikens indledningsbøn:
»Vor Gud og Fader i det Høie!...Dit Ord er Sandhed! - til os ved din eenbaarne Søn er Aand og Liv! - Troens Ord, som maa høres, og lad dette Troens Ord, som en himmelsk Sæd groe op hos os til det Haabets og Bønnens Ord...« (s.1).
Det samme sker også i *Sangværket*:

Guds Søn med Troens Ord
I Hjertekamret boer,
Det høres ei paa Gader,
Han raaber: Abba! Fader!
Paa alle.
Men Faderen i Løn
Dog hører godt Hans Søn,
Og alle Smaa fornemme,
Det er Hans egen Stemme!
Paa alle.

III 242,21 og 22

7. Når Grundtvig lægger megen vægt på Fadervor, så meget at det hører til troens ord med rod i inkarnation og dåb, kunne nogen få den fejle opfattelse, at denne bøn bliver lig med et sakramente. På bededag 1843 (s. 8) afviser han en sådan misforståelse og siger, at bønnen er ikke »et Naademiddel«, men »et Hjertesuk«. Baggrunden for denne afvisning er netop den, at Fadervor alene genopliver dåben.

8. Den menneskelige ydmyghed har rod i menneskets ulykkelige situation. Denne kan karakteriseres således:
 »... og hvordan det saa end var med os i Barndommen, saa kommer der dog, naar vi skal leve vor Alder ud, en Tid kort eller lang, tidlig eller silde, da vort Hjerter bliver uroligt og faaer ingen Fred førend vi føler, vi kan bede vort Fadervor i *Jesu Navn...*« (1851, Aftensang, s. 1 f.).
9. I øvrigt vil jeg henvise til Lise Helwegs artikel, som behandler genskabelsesforløbets V-struktur indgående, her s. 247ff.
10. Omtalte diskontinuitet er allerede foregrebet under behandlingen af bønnens drama som et mønster af ydmyghed og ophøjelse.
11. Grundtvigs forståelse af vækstbegrebet behandles udførligt i Lise Fibigers artikel, hvortil jeg hermed henviser (her s. 213ff.).
12. Angående en nærmere udredning af Grundtvigs håbsteologi henvises til Chr. Højlands artikel (her s. 124ff.).
13. Til bestemmelse af tidspunktet for Fadervors centrale betydning for Grundtvig har jeg været vejledt af Gerda Jensens store emnekreds *Grundtvigs opfattelse af Kristi nærvær i dåben og nadveren*. I øvrigt har jeg til hele min emnekreds været hjulpet af Chr. Thodbergs bog *En glemt dimension...*
14. Den oprindelige version har »Advents-Sorgen« i sidste linie i stedet for »Jule-Sorgen«. Det første udtryk synes at lade den nutidige bønnehørelse være endnu længere borte.
15. Der kan i øvrigt henvises til nr. 788 i det nyligt udkomne salmebogstillæg *46 salmer*. Dog må der gøres opmærksom på, at det oprindelige digt på 11 vers er forkortet, idet versene 3, 5, 7 og 10 er udeladt.
16. Tesen kan yderligere underbygges ud fra det faktum, at i *Sangværkets* 3. hefte (bind I), der omfatter numrene fra 79-111 og udkommer d. 11.-2.-37 og har været undervejs fra d. 24.-12.-36, findes fem digte, som står lige efter hinanden. Det er numrene 88 til 92, som enten udelukkende handler om Fadervor eller handler mest om samme.
 Nummer 88 er et digt over den kristne børnelærdoms fem dele. Bemærkelsesværdigt er dels Fadervors nyplacering i forhold til dets sted hos Luther og dels, at Fadervor tildeles flest vers, nemlig fire i alt. Nummer 89 er en bearbejdelse af Luthers fadervorsalme. Med nummer 90 forsøger Grundtvig sig med det samme, dog er han mindre bundet af sit forlæg. Nummer 91 er en poetisk fremstilling af Johs. 17 - Jesu ypperstepræstelige bøn. Endelig har nummer 92 Fadervor som hovedtema i en kreds af 26 strofer. Denne ophobning af bønssigte vidner om bønnens voksende indflydelse i 1837.
 At netop dette år skulle blive tidspunktet for Fadervors »gennembrud« kan hænge sammen med den såkaldte græske vækkelse, der får Grundtvig til at betone frelsens nutidighed. I januar 1837 låner han som bekendt den græsk-ortodokse kirkes liturgibog, og d. 30. april kommer den vigtige prædiken til 5. søndag efter påske, hvor Fadervor nu regnes til troens ord og derved har opfyldt sin egen forudsætning. Bønnen kan nu bede sig selv og føde den takkende lovsang, som udtrykker, at bønnehørelsen er blevet nutidig.